

VÝVOJ DÍTĚTE A JEHO POTŘEBY PRO FYZICKÉ A PSYCHICKÉ ZDRAVÍ (MONTESSORI PEDAGOGIKA VE ZDRAVOTNICTVÍ)

Hana Mokrá

Montessori – vzdělávací rodinné centrum, Brno

Tento článek promlouvá k nám rodičům, zdravotníkům a všem dospělým lidem. Vybízí nás k soustavnému vzdělávání, ochotě odhalovat principy života a poznávat zákonitosti dětského vývoje. Stát se trpělivými pozorovateli a rozpoznat, co nám dítě říká svou nemocí a vzdorem. Porozumět projevům dítěte a nabídnout mu připravené prostředí, vývojové pomůcky odpovídající senzitivnímu období a náš změněný výchovný přístup. Dítě dospělého bohatě odmění. Vybuduje zdravou, harmonickou a tvořivou osobnost, která pracuje ve prospěch celku a ozdravuje celou společnost. Nezapomeňme! Prvním a nejdůležitějším učitelem je rodič.

Pediatr. pro Praxi, 2006; 2: 100–101

Jak souvisí zdraví dítěte s naplněním jeho vývojových potřeb?

Co mohou změnit instituce zabývající se výchovou a vzděláváním dětí?

Kdy probíhá nejdůležitější formování osobnosti?

Je rodič prvním a nejdůležitějším učitelem?

Zdraví dospělého člověka a fungování naší společnosti je přímo odvislé od toho, jak jsme žili první dva roky svého života. Během tohoto období dítě utváří základy osobnosti a neúnavně buduje všechny lidské vlastnosti a schopnosti.

Marie Montessori se stala první ženou, která vystudovala lékařství na univerzitě v Římě. Vypracovala výchovnou metodu, která respektuje potřeby dítěte vázané na senzitivní vývojové období. Doporučuje, abychom větší pozornost věnovali dítěti v jeho nejranější vývojové fázi.

Dítě nejenže dokáže vytvořit osobnost zdravého člověka, ale díky obrovskému duševnímu potenciálu vládne schopností transformační a sjednocující. Aby mohlo svoje duševní možnosti plně využít, potřebuje připravené prostředí. Vývojové pomůcky uložené v nízkých políčkách je lákají ke zkoumání a opakovanému procvičování jednotlivých dovedností. Dítě si samo volí předmět, pracuje s ním a až je činnost uspokojí, vrací pomůcku zpět na její místo. Je-li v prostoru vše uspořádané, dítě v klidu přechází od jedné činnosti k druhé. Najde-li potřebné stimuly, které odpovídají jeho vývojové potřebě, je zdravé a radostně naplněné. V opačném případě snadno onemocní.

Dobrý start do života zajišťuje přirozený porod, při němž matka jedná podle impulsů přicházejících od rozeného dítěte. Průběh porodu a první okamžiky po něm přímo ovlivňují zachování životní síly, která je důležitá pro další vývoj dítěte. V případě porodního traumatu a poporodní represe se může vývoj dítěte ubírat nežádoucím směrem.

Matka vyzařuje energii, na kterou bylo dítě zvyklé během prenatálního života. Její něžná a starostlivá péče vytvoří podmínky pro úspěšnou adaptaci a vdechnutí instinktů lidství (zděděných psychických mechanismů).

Dítě ve svém zrání prochází jednotlivými obdobími zvýšené citlivosti, ve kterých se snadno (samotným bytím) naučí nějakou dovednost. Odezví-li senzibilita a není-li využita, později se dítě učí danou věc těžko a s vynaloženým úsilím. Každé toto období má pozvolný nástup, vrchol (snadno rozeznatelný) a pak postupně odeznívá.

V prvních třech letech probíhá vývoj podvědomě a není ovlivnitelný přímými výchovnými prostředky. Řád a pořádek v okolí dítěte je tou nejsilnější motivační složkou pro intenzivní rozvoj řeči a získávání koordinace pohybů. Nejdříve pracuje mysl dítěte, vstřebává prostředí, zvyky, povahové projevy daného kraje, projevy rasové příslušnosti, držení těla, způsob chůze, řeč, vhodný výběr stravy, morálku a úctu k životu. Ze vstřebaného základu vytváří dítě osobnostní rysy a vlastnosti, díky nimž může snadno žít v dané společnosti a být její funkční součástí. Kolem druhého roku spojuje pohyb rukou a nohou, procvičuje sílu, chce dokončit každou zajímavou činnost, utváří se cílevědomost. Vše je doprovázeno jazykovou explozí.

Jestliže během formativního období působí na dítě nepřátelské prostředí, brání to dítěti v realizaci jednoduchého plánu jeho vývoje. Dítě si nevytvoří vnitřní rovnováhu a uvědomělou sebekázeň. Jsou narušeny samotné základy pro budování zdravé osobnosti člověka.

Dnes mnoho jedinců již ve věku tří let vykazuje různé úchytky od zdravého vývoje (společnost mnohé mylně označuje za vlastnosti dětství), které se projevují poruchou chování a ztrátou přirozenosti.

Vlastnosti jako nepořádnost, sobectví, hádavost, hravost, oddanost druhým nebo mentální bloky a obranné úniky dítěte do smyšleného světa vznikají díky dominanci dospělých, rušivým vlivům a chy-

bějícím stimulům v prostředí dítěte. Jakýkoliv nátlak nebo nevědomé omezování dítěte (přílišná péče, autoritativní řízení) ze strany dospělého působí tak, že dítě onemocní nebo zastaví rozvoj jednotlivých složek osobnosti.

Na poruchy v oblasti volných pohybů nás dítě upozorní svou hyperaktivitou, neohrabaností, hluchostí, disharmonickými nekoordinovanými pohyby nebo naopak postojem pasivním.

Dalším projevem je neschopnost soustředit se na věci reálného světa. Dítě utíká do světa fantazie a ke hře na „jako“. Rozvoj normálních duševních funkcí, které jsou potřebné pro život v reálném světě, zaostává. Nevědomí rodiče zahrnují dítě spoustou nesmyslných hraček a nahrazují skutečnou vývojovou potřebu dítěte zabývat se opravdovou činností různými lákadly a šidítky (sladkostmi, hračkami, pohádkami).

Nepřirozeně působí v tomto věku přehnaný sklon k nápodobě. Prozrazuje nám to, že vůle dítěte nemá ještě připravené pracovní nástroje, aby mohla prosazovat svůj směr. Dítě slepě následuje chování ostatních lidí, nejde cestou sebezdokonalování, ale je vydáno na milost a nemilost okolnostem.

Většina dospělých používá při výchově dětí prostředky, jako je pochvala, trest, srovnávání s ostatními, hodnocení, které dítě emocionálně zraňuje. Dítě si tak může postupně vytvořit mentální bloky, které narušují svobodný proces učení. Získává odpor k učení se v různých oblastech života (matematika, komunikace, jazyk, cit). Všechny jmenované poruchy provázejí dítě i v dalších fázích vývoje a prohlubují se.

Prevenici a nápravu zmíněných problémů vyřešíme, poskytneme-li dítěti specificky připravené prostředí. Novorozenci na celém světě jsou vybaveni stejnými fyzickými rysy, které jim umožňují plně prožívat přítomný okamžik, uvědomovat si souvislosti a skutečně se učit. Dítě je ponořeno v procesu učení a sebeutváření. Dospělý tvoří se zaměřením na cíl, dosažený s vynaložením co nejmenšího úsilí.

Opírá se o zkušenosti z dětství. Prostředí pro dítě musí lákat k činnosti, musí být estetické, bezpečné a vybavením odpovídat potřebám dítěte.

Ráda bych vám představila jedno prostředí přichystané pro děti nejranějšího věku a pro vzdělávání dospělých v problematice dětského vývoje. Montessori – Vzdělávací Rodinné Centrum sídlí v prostorách mateřské školy v Brně-Bystřici.

Dvě třídy vítají prostorem a barvami světlých pastelových odstínů na stěnách. Obrázky jsou umístěny v úrovni očí dítěte. Nábytek a skutečné předměty jsou velikostí uzpůsobené dítěti.

Prostor se člení do jednotlivých pracovních koutků, ve kterých dítě může snadno získat určitou dovednost. Najdeme tu koutek, ve kterém procvičuje praktické činnosti – přelévá vodu, přesypává rýži, třídí ořechy podle druhu a velikosti, připravuje zeleninu do polévky, pečuje o hlemýžď a květiny, stará se o sebe a prostředí.

Práce v koutku, vybaveném smyslovými pomůckami, připraví dítě vytříbením smyslů na přesné abstraktní myšlení. Dítě zde zkoumá tvary, barvy, velikosti, hmotnost, zvuky, čichové a chuťové vjemy, stupňovitě odlišené.

Protože v přírodě nenalezneme přesné matematické veličiny a pojmy, propracovanost matematického materiálu v další oblasti zaujme nejen dítě, ale i dospělého. Práce s konkrétní matematickou pomůckou umožní snadno pochopit různé matematické operace.

Koutek pro vnímání a rozvoj spisovného jazyka nabízí spoustu malých konkrétních předmětů a obrázků znázorňujících věci z různých oblastí života, rozmanité živočichy, rostliny, doprovázené přesnou slovní terminologií. Dítě si zde fixuje správnou výslovnost, gramatiku, větný slovosled, schopnost vyprávět příběh a komunikovat.

Pracuje-li dítě v koutku pro kosmickou výchovu, nalezne pomůcky, které mu přiblíží možnost poznávat svět a přemýšlet o souvislostech jednotlivých dějů v něm. V klidné části třídy si může dítě odpočinout

na pohodlné pohovce. Je zde i místo na tvoření (kreslení, hudba).

Představte si třeba dvouletou Terezku. Jednou týdně, pravidelně ve středu, přichází do centra s maminkou nebo tatínkem. V šatně se sama převléká (nápomoc rodiče pozvolna ustupuje do pozadí) a ukládá si oblečení do poličky. Také bunda a boty mají své místo. Po vstupu do třídy si odloží svůj batoh do prostoru k tomu určenému a jde si umýt ruce. Chvilí se zastaví u skleněného akvária a sleduje hlemýžď, kteří se zakusují do čerstvých pampeliškových listů. Poté zamíří k jídelnímu stolu, nachystá si prostírání. V kuchyňce si na talíř připraví svačinku. Postupně si na prostírání donese talíř, hrnek, lžičku, kdykoliv během programu se může posilnit chutným jídlem.

Malá Terezka pomalu kráčí pro kobereček (pracovní plocha) a hledá si vhodné místo pro práci. Vybírá si oblíbený koutek u okna a zde rozvíjí kobereček. Neklidně přistupuje k jednotlivým pomůckám, bere je do ruky a vrací zpět. Najednou jí oči svítí zájmem. Dívá se na růžovou věž. Deset růžových krychlí. Největší o rozměru desetkrát deset centimetrů, další se pravidelně zmenšují, nejmenší má rozměr jedenkrát jeden centimetr. Nadšeně přenáší jednotlivé krychle na svůj kobereček. Rovná je podle velikosti a prstíkem zkoumá vzniklé schody. Činnost ji zjevně uspokojila.

Postupně po jedné vrací krychle zpět do poličky. Chvilí pozoruje okolí a následně se zapojuje do pohybové činnosti, přenášení obrázků domácích zvířat. Od dospělého dostává obrázek, uchopí ho oběma rukama a slyší zřetelné vyslovení „kočka“, opakuje „kočka“. Putuje s obrázkem na druhou stranu třídy a odevzdává ho druhé dospělé osobě. Znovu slyší a opakuje. Několik dětí přilákala hudba a cvičí soustředění a rovnováhu chůzí po elipse. Terezka svačí. Ostatní děti jsou individuálně zaměstnané. Najednou z pro-

Obrázek 1. Koutek se smyslovými pomůckami. Terezka pracuje s růžovou věží.

storu elipsy zaznívají rytmické písničky a říkadla. Tereza se zapojuje, zpívá a napodobuje pohyby, které paní učitelka pomalu rozfázovaně předvádí. Nyní si Tereza uklízí kobereček, umývá a utírá svůj hrnek a talíř, vše ukládá na své místo. Loučí se a odbíhá do šatny. Ještě jednou se vrací pro zapomenutý batůžek. S Terezkou odchází i vědomější rodič. Vyzorované a pochopené při programu v centru prakticky aplikuje ve výchově v domácím prostředí.

Dítě sice vládne neomezenými duševními možnostmi, ale je v této době také snadno zranitelné. Jeho zdravý psychický a fyzický vývoj je nejvíce ohrožen nevědomostí dospělých. Je třeba odhalovat, co se děje ve vývoji dítěte první dva roky, a poznání přenést do povědomí široké veřejnosti. K vytvoření společné vzdělávací koncepce dítěte od narození až po dospělost by se měli rozhodnout a sjednotit nejen rodiče, ale všichni, kdo se podílejí na výchově dětí.

Hana Mokrá

Obůrky 8, 621 00 Brno

e-mail: hana.mokra@email.cz

Literatura

1. Montessori, Maria, Absorbující mysl: Vývoj a výchova dítěte od narození do šesti let, Praha: SPS, 2003.
2. Montessori, Maria, Objevování dítěte, Praha: SPS, 1998.
3. Montessori, Maria, Tajuplné dětství, Praha: SPS, 1998.